

МРНТИ16.31.21

К.Қ.Пірманова

А.Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты Қолданбалы лингвистика бөлімінің лаборанты, магистрант, Алматы қаласы, Қазақстан

ЛАТЫН ҚАРИПТІ ҚАЗАҚ ӘРІПТЕРІНІҢ ПЕРНЕТАҚТАДА ОРНАЛАСУ ВАРИАНТТАРЫ БОЙЫНША ЭКСПЕРИМЕНТ

Аннотация: А.Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты Қолданбалы лингвистика бөлімі латын қаріпті қазақ әріптерінің пернетақтада орналасу варианттары бойынша эксперимент жүргізді. Эксперимент латын қаріпті қазақ әріптерінің пернетақтасының жиілікке негізделген және ағылшындағы бос орындарға қойылған пернетақталармен жасалды.

Талдау нәтижесінде екі пернетақта бойынша артықшылықтар мен кемшіліктер айтылып, эксперимент барысында талданған нәтижелерге қарай ұсыныстар келтірілді.

Мақалада жаңа ұлттық әліпби негізінде латын қаріпті қазақ әріптерін пернетақтаның екі варианты бойынша эксперимент пен алынған нәтижелер сипатталған. Жиілікке негізделген және ағылшындағы бос орындарға қойылған пернетақталар негізге алынды. Әріптерді пернетақтада теру ыңғайлылығына қарай пернетақта актив және пассив аймақтарға бөлініп, ортаңғы бөлікке жиі кездесетін әріптер, ал шеткі бөлікке сирек кездесетін әріптер орналастырылды. Мақалада әрбір пернетақта бойынша жеке талдаулар жасалып, нәтижелері нақты баяндалады.

Тірек сөздер: жаңа әліпби, пернетақта, статистикалық талдау, эксперимент.

К.К. Пирманова

лаборант отдела прикладной лингвистики Института языкознания имени А. Байтұрсынова, магистрант, Алматы, Казахстан

ЭКСПЕРИМЕНТ ПО ВАРИАНТАМ РАСКЛАДКИ ЛАТИНСКОГО ГРАФИКИ НА КЛАВИАТУРЕ КАЗАХСКИХ БУКВ

Аннотация. Отдел прикладной лингвистики Института языкознания имени А. Байтұрсынова провел эксперимент по вариантам раскладки латинских шрифтов на клавиатуре. Эксперимент был проведен на частотной основе клавиатуры латинских шрифтов казахских букв и с клавиатурой, помещенной в пробелы на английском языке. В результате анализа были озвучены преимущества и недостатки двух клавиатур, по результатам, проанализированным в ходе эксперимента были даны рекомендации. В статье описаны результаты эксперимента и результаты, полученные по двум вариантам клавиатуры нового национального казахского алфавита на основе латинской графики. За основу были взяты клавиатуры, основанные на частоте и помещенные в пробелы на английском языке. В зависимости от удобства набора букв на клавиатуре клавиатура разделена на активную и пассивную зоны, в средней части

размещены наиболее часто встречающиеся буквы, а в периферической части-редкие буквы. В статье по каждой клавиатуре составляются отдельные анализы, результаты которых четко излагаются.

Ключевые слова: новый алфавит, клавиатура, статистический анализ, эксперимент

K.K. Pirmanova

Laboratory Assistant, Department of Applied Linguistics, A. Baitursynuly Institute of the Linguistics, Master's student, Almaty, Kazakhstan

EXPERIMENT ON VARIANTS OF LAYOUT OF LATIN GRAPHICS ON THE KEYBOARD OF KAZAKH LETTERS

Annotation. The Department of Applied Linguistics of A. Baitursynuly Institute of the Linguistics conducted an experiment on the layout of Latin fonts on the keyboard. The experiment was created on a frequency-based keyboard of Latin scripts of Kazakh letters and with a keyboard placed in free spaces in English.

As a result of the analysis, the advantages and disadvantages of two keyboards were announced. During the experiment, recommendations were made based on the analysis results.

The article describes the results of the experiment and the results of two variants of the keyboard of the new national Kazakh alphabet based on Latin graphics. Depending on the convenience of typing letters on the keyboard, the keyboard is divided into active and passive zones, in the middle part there are the most common letters, and in the peripheral part-rare letters. In the article, separate analyses are made for each keyboard, the results of which are clearly stated.

Keywords: new alphabet, keyboard, statistical analysis, experiment

Әліпби ауыстыруда ақпараттық технологиялар маңызды мәселелердің қатарында. Соның ішінде жаңа әліпбимен бірге жаңа пернетақта жасау мәселесі қазіргі кезде өте өзекті. Пернетақтада мәтін теруде әріптерді оңтайлы орналастыру адамның күш-қуатын және теруге кететін уақытын үнемдейді. Алайда әріптерді пернетақтада орналастыру оңай іс емес. Сондықтан ұлттық әліпбидегі әріптерді пернетақтада тиімді орналастыруда лингвистикалық, әлеуметтік зерттеулер жүргізу қажет. Мұндай лингвистикалық зерттеулер жүргізу негізінен тіл білімінің қолданбалы бағытының зерттеу нысаны. Бұл ретте әріптерді пернетақтада орналастыруда белгілі бір ұстанымдарға сүйенеміз. Әріптерді пернетақтада орналастыруда оның бетіндегі батырмалар орналастырылған қатардың басуға, яғни мәтін теруге ыңғайлылығына қарай актив және пассив аймақтарға бөлінеді. Пернетақтаның әріп теруге ыңғайлы жері ортаңғы аймақ, әсіресе керткі тұрған жердің айналасы, асты мен үсті болып табылады. Ал шеткі батырмалар пассив аймаққа жатады[1]. Актив және пассив аймақтарды пернетақтаның горизонталь (көлденең) және вертикаль (тіке) бөліктері бойынша да көрсетуге болады. Көлденең меже бойынша актив аймақ – ол екі керткі тұрған ортаңғы қатар, яғни қазіргі кирилдегі Ф әрпінен басталып, Э әрпіне аяқталатын қатар. Одан кейінгі актив аймақ осы қатардың үстінде орналасқан үстінгі қатар. Ал астыңғы қатар көбінесе сиректеу кездесетін әріптер орналасатын аймақ. Төменде

пернетақта жасаудың ұстанымдарына сүйене отырып жасалған латын қаріпті қазақ әріптерінің пернетақтада орналасу варианттарына эксперименттік зерттеу жұмыстары жүргізілді.

Латын қаріпті қазақ әріптерін статистикалық негіздегі (жиілікке негізделген) пернетақтада теру барысындағы эксперименттік зерттеулер

1-сурет.

Әріптер жиілігіне негізделіп орналастырылған пернетақта пилоттық жоба ретінде ұсынылып, пернетақтада теруге арналған арнайы компьютерлік бағдарлама жасалды. Жиілік талдау бойынша орналастырылған латын әріптері бірнеше пернетақта батырмасына жапсырылып, бұл пернетақта нұсқасының мәтін теруге ыңғайлы, тиімділігі уақыт сыйымдылығы мен қуат сыйымдылығына қарай сынақтан өткізілді. Латын қаріпті қазақ әріптерін жиілікке негізделіп жасалған пернетақтада теру барысында «Айқын» газетінен (05.09.12) алынған 475 сөзқолданыстан тұратын мақала мәтіні эксперименттен өткізілді. Эксперимент барысында төмендегідей кемшіліктер мен ұсыныстар келтірілді.

1.1 Кемшіліктер:

1.2. Пернетақтада Ch әрпін теру барысында C әрпінің болмауы қиындық туғызады. Ch әрпін теру үшін C әрпін іздеп отыру сөздерді теру кезінде көп уақыт алады.

1.3. Эксперимент барысында пернетақтаның бұл нұсқасы бойынша терілген сөздердің көбі сол қолдың көмегімен терілді. Бұл да мәтін теру барысында жылдамдықты азайтады және уақыт жағынан да ұтымды емес. Мәселен, *осыған* сөзі *osygan* болып түгелдей сол қолдың көмегімен терілді.

1.4. Y, Y, Y әріптерін теру де қиындық туғызуда. Мәтінді теру барысында түсініспеушілік тудыратын әріптер де бар. Олардың қатарына таңбалануы біркелкі, айырым белгілері көзге түсе қоймайтын і (i) – и, й (i); ү (ú) – ұ (u); у (y) – ы (y) әріптері кіреді. Осындай фактілерді негізге ала отырып экспериментке қатысушылар у және ы әріптерін мәтін теруде көбіне көп ажырата алмай, қателіктер кетірді.

1.5. Кейбір сөздер тұтастай оқылған кезде түсініспеушілік тудырып, қателіктер кетті. Мәселен, *алқа* сөзі *alqa* (*alqa – alġa*) деп жазылып кетті.

1.6. 475 сөзқолданыстан тұратын мәтінді (14 қаріппен 2 бет көлемдегі мәтін) алғаш терген кезде бірталай уақытты алған еді. Кейіннен қолды жағтықтырып қайта терген кезде жылдамдық артқанымен мәтінді 2 сағат, ең жылдам тергеннің өзі 1,5 сағат уақытты алды.

1. Ұсыныстар:

1.1. Пернетақтаға C әрпін енгізу.

1.2. U, Y, Y сияқты әріптерді айырым белгілерімен ажыратып біркелкі таңбамен беру.

1.3. Мәтінді теру барысында екі қолға да бірдей күш түсу жағын қарастыру.

1.4. Ch және Sh әріптерін бір таңбамен берсе, мәтін теру барысында уақыт ұтуға септігі бар.

Латын қаріпті қазақ әріптерін ағылшындағы бос орындарға қойылған пернетақтада теру барысындағы эксперименттік зерттеулер

Ағылшын пернетақтасындағы латын қаріптерін сақтай отырып, жоғары жаққа емес, негізгі үш қатардағы бос орындарға жаңа таңбаларды қою. Осы ұстанымға сүйеніп, төмендегідей пернетақта жасалды.

2-сурет.

Эксперимент латын қаріпті қазақ әріптерін ағылшындағы бос орындарға қойылған пернетақтада теру барысында жасалды. Экспериментке «Айқын» газетінен (05.09.12) алынған 475 сөзқолданыстан тұратын мақаланы теру барысында төмендегідей кемшіліктер мен ұсыныстар келтірілді.

1.1. Кемшіліктер:

1.2. Пернетақтада І і (И и, Й й) әрпінің жоқтығы.

1.3. Эксперимент барысында пернетақтадағы Х әрпі латын қаріпті қазақ әліпбиінде жоқ болуына байланысты артық болып тұр.

1.4. Тыныс белгілерінің орналасуы ыңғайсыз.

1. Ұсыныстар:

1.1. Пернетақтаға І і (И и, Й й) әрпін енгізу.

1.2. Х әрпінің латын қаріпті қазақ әліпбиінде болмауына байланысты орнына пернетақтаға енбей қалған І і (И и, Й й) әрпін қою.

Қорыта келгенде, мақалада жаңа ұлттық әліпби негізінде латын қаріпті қазақ әріптерін пернетақтада орналастырудың статистикалық негіздеріне және ағылшындағы бос орындарға қойылған нұсқасына жасалған эксперимент нәтижесі сипатталған. Пернетақтада әріптерді тиімді орналастыру үшін кирилдегі қазақ әріптерінің қолданыстағы кездесу жиілігі, сонымен қатар әріптердің бір-бірімен тіркесіп келудегі жиілігі анықталып, осы жиілік талдау бойынша латын қаріпті қазақ әріптерінің пернетақтаға орналастырылуына және ағылшындағы бос орындарға жаңаша таңбаланған ә, ң, ғ, у, ү, ө (á, ñ, ğ, ú, ó) әріптері қойылған пернетақтаға эксперимент жүргізілді. Әріптерді пернетақтада теру ыңғайлылығына қарай пернетақта актив және пассив аймақтарға бөлініп, ортаңғы бөлікке жиі кездесетін әріптер, ал шеткі бөлікке сирек кездесетін әріптер орналастырылды. Мақалада екі вариант бойынша орналастырылған пернетақталарға сынақ жұмыстары жүргізіліп, сынақ барысында көрінген кемшіліктер айтылып, ұсыныстар келтірілді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

[1] <http://encicl.narod.ru/klav.htm>